

บทที่ 9 การย้อมสี

เค้าโครงเรื่อง

9.1 ทฤษฎีของการย้อมสี

9.2 แอ็กเซนทิวเอเทอร์และสารช่วยสีติด

9.2.1 แอ็กเซนทิวเอเทอร์

9.2.2 สารช่วยสีติด

9.3 การย้อมสี

9.3.1 การย้อมสีขณะมีชีวิต

9.3.2 การย้อมสีเนื้อเยื่อที่ทำให้คงสภาพแล้ว

(1) การย้อมสีโดยตรง

(2) การย้อมสีทางอ้อม

(3) การย้อมสีแบบก้าวหน้า

(4) การย้อมสีแบบถอยหลัง

9.3.3 การตีฟเฟวเรนซีเอชัน

9.3.4 การซึมซาบ

9.3.5 ปฏิกริยามิยูซเคมี

9.3.8 การย้อมสีแบบเมตาโครมาติก

9.3.7 การย้อมสีแบบพอลิโครมาติก

สาระสำคัญ

1. กลไกการทำงานของสีย้อมยังไม่เป็นที่ทราบเด่นชัด ทฤษฎีอธิบายได้ทั้งทางเคมีและฟิสิกส์ จึงเชื่อว่าการย้อมสีเป็นกลไกการทำงานผสมผสานทางเคมีและฟิสิกส์
2. สีย้อมบางชนิดย้อมเนื้อเยื่อติดไม่ได้ดี ต้องมีแอ็กเซนทิวเอเทอร์มาช่วยให้สีติดสวยขึ้น ซึ่งไม่ทราบกลไกการทำงานแท้จริง ในทำนองเดียวกัน สีย้อมบางชนิดต้องใช้สารช่วยสีติดไปเลยกับเนื้อเยื่อก่อน แล้วจึงจะสามารถมีพันธะกับสารช่วยสีติด ทำให้กลไกการทำงานของการย้อมสีสมบูรณ์
3. วิธีการย้อมสีมีหลายวิธี เช่น ย้อมขณะเนื้อเยื่อยังมีชีวิตอยู่ หรือย้อมหลังจากเนื้อเยื่อถูกทำให้คงสภาพแล้ว การเลือกการย้อมสีวิธีใดวิธีหนึ่งนั้น ยึดหลักการทำงานของสีย้อมและวัตถุประสงค์ของการสัทธิศาสตร์ประกอบของเนื้อเยื่อมาประกอบกัน

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาจบบทนี้แล้ว

1. นักศึกษาสามารถบอกได้ว่า ทฤษฎีของการย้อมสีเป็นการทำงานทางเคมีที่สีย้อมมีพันธะกับสารเคมีในเนื้อเยื่อ และผสมกับการทำงานทางฟิสิกส์ตามทฤษฎีไฟฟ้าของการย้อมสี
2. นักศึกษาสามารถบอกความแตกต่างระหว่างแอกเซนทิวเอเทอร์ และสารช่วยสีติดได้ โดยสารช่วยสีติดสามารถแลกกับเนื้อเยื่อได้
3. นักศึกษาสามารถบอกความแตกต่างของวิธีการย้อมสีแบบต่าง ๆ และสามารถเลือกใช้วิธีการย้อมสีที่เหมาะสมสำหรับการย้อมเนื้อเยื่อเพื่อสาธิตส่วนประกอบต่าง ๆ ของเนื้อเยื่อตามวัตถุประสงค์ได้
4. นักศึกษาสามารถตอบคำถามท้ายบทได้เกินกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ ภายในหนึ่งสัปดาห์

เนื้อเยื่อโดยทั่วไปไม่ปรากฏสีเด่นชัดพอที่จะเห็นความแตกต่างของส่วนประกอบจึงจำเป็นต้องหาวิธีที่จะทำให้ส่วนประกอบเหล่านั้นเด่นชัดขึ้นมาเมื่อตรวจสอบด้วยกล้องจุลทรรศน์ การเติมสีลงไปที่เนื้อเยื่อเป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยให้เห็นส่วนประกอบของเนื้อเยื่อได้ จึงมีการเลือกสีที่เหมาะสมโดยทราบโครงสร้างทางเคมีและการทำปฏิกิริยาแล้วมาทำเป็นสีย้อมเพื่อการย้อมสีเนื้อเยื่อ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อทราบเอกลักษณ์ของเนื้อเยื่อแต่ละชนิด และสามารถทราบการเปลี่ยนแปลงทางพยาธิสภาพของเนื้อเยื่อแต่ละชนิดได้

9.1 ทฤษฎีของการย้อมสี

เบเกอร์¹ (Baker, 1968) ได้นำปัญหาคำว่า "ย้อมและการย้อมสี" (stain and staining) มาสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นคำที่ไม่ถูกต้องนัก เช่น เบลีฟุกซินย้อมโครมาติน โลหะเงินย้อมเส้นประสาท ชูตานแบล็กย้อมลิวิด ในทางฟิสิกส์และเคมี กระบวนการย้อมของสีทั้งสามชนิดดังกล่าวต่างกัน จึงน่าจะใช้คำว่า "สีและสารให้สี หรือสารสี" (colour and colouring or colourant) มาประยุกต์ใช้กับระเบียบวิธีให้มีสีหรือสารประกอบอินทรีย์ที่มีสี อย่างไรก็ตามยังไม่มีผู้ใดเห็นด้วยกับแนวคิดนี้ ผู้ผลิตสียังคงใช้รายการผลิตภัณฑ์ของตนว่า "สีย้อม" (dye or stain) คณะกรรมการสีย้อมทางชีววิทยา (Biological Stain Commission) มีมติที่จะใช้คำว่า "สีย้อม" "ย้อม" และ "การย้อมสี" ต่อไปจนกว่าข้อเสนอของเบเกอร์จะเป็นที่ยอมรับใช้เป็นศัพท์มาตรฐาน เช่น ในกรณีของวิธีย้อมด้วยโลหะเงิน (silver impregnation) ซึ่งโลหะเงินไม่ใช่สีย้อม แต่ในระเบียบวิธีนี้เป็นสารให้สี จึงจะนำศัพท์ของเบเกอร์มาใช้ถ้าจำเป็น

***1. Baker, J.R. 1968. Principles of Biological Techniques. New York, John Wiley & Co.

ปฏิกิริยาระหว่างสีย้อมและเนื้อเยื่อเป็นเรื่องซับซ้อนและมีหลายทฤษฎีที่นำมาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น แต่ยังไม่เป็นที่เข้าใจแจ่มชัดนัก

อย่างไรก็ตาม เป็นที่ยอมรับว่า สีย้อมแอซิดใช้ย้อมส่วนประกอบเบสิกของเนื้อเยื่อ และสีย้อมเบสิกใช้ย้อมส่วนประกอบแอซิดของเนื้อเยื่อ แต่ไม่เป็นจริงในทุกกรณี เช่น สีย้อมมาทอกซิลีน ซึ่งเป็นสีย้อมแอซิด มีความแรงสำหรับการย้อมนิวเคลียสเมื่อใช้กับสารช่วยย้อม

ถ้าปฏิกิริยาการย้อมสีมีธรรมชาติเป็นปฏิกิริยาเคมีเพียงอย่างเดียว ในทางทฤษฎี ปฏิกิริยาจะต้องเกิดต่อเนื่องจนสารเคมีชนิดใดชนิดหนึ่งหรือทั้งหมด เกิดปฏิกิริยาจนหมด และถ้าการย้อมสีมีธรรมชาติเป็นฟิสิกส์เพียงอย่างเดียว การย้อมสีน่าจะเกิดขึ้นด้วยกระบวนการออสโมซิส แรงดึงดูดในหลอดรูตีบ (capillary attraction) หรือความสามารถในการละลาย สีย้อมจะถูกดึงออกจากเนื้อเยื่อได้ง่าย แต่ความจริงไม่เป็นเช่นนั้น

ปฏิกิริยาการย้อมสีบางอย่างต้องใช้แอกเซนทิวเอเตอร์ (accentuator) สารช่วยย้อม หรือความร้อน หรือใช้ทุกอย่างรวมกันจึงจะทำให้การย้อมสีได้ผลสมบูรณ์

ทฤษฎีของการย้อมสีซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปคือ ทฤษฎีที่ว่า ปฏิกิริยาการย้อมสีเป็นการทำงานผสมผสานทางเคมีและฟิสิกส์ ทฤษฎีทางฟิสิกส์ที่สามารถอธิบายปฏิกิริยาการย้อมสีได้ดีคือ (1) ความสามารถในการละลาย และ (2) การดูดกลืน

ปฏิกิริยาความสามารถในการละลายยึดหลักที่ว่า สีย้อมละลายได้ดียิ่งขึ้นในสารที่กำลังถูกย้อมมากกว่าจะละลายได้ในตัวทำละลาย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ สีย้อมไขมัน ซึ่งละลายในไขมันได้ดีกว่าละลายใน 70 เปอร์เซ็นต์แอลกอฮอล์ บางครั้งความสามารถในการละลายจะอ้างถึงการดูดกลืนด้วย

การดูดกลืนได้รับการขนานนามว่า "ทฤษฎีไฟฟ้าของการย้อมสี" (electrical theory of staining) โดยยึดหลักที่ว่า วัตถุขนาดใหญ่จะดูดอนุภาคขนาดเล็กเข้าหาตัว นั่นคือ อนุภาคสีย้อมซึมผ่านเซลล์เข้าไปสะสมหรือพันธะกับส่วนประกอบต่าง ๆ ของเซลล์ ปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นอาจมีผลกระทบจากคุณสมบัติของสีย้อมว่าเป็นแอซิด หรือเบสิก เนื้อเยื่อมี pH เป็นแอซิดหรือเบสิก หรือทั้งสองอย่าง หรือบางครั้งอาจค่อนข้างเป็นกรณีพิเศษ เช่นการย้อมสีแบบพอลิโครมาติก² ซึ่งส่วนประกอบของเนื้อเยื่อเลือกติดสีต่าง ๆ โดยเฉพาะ

การทำให้คงสภาพก็มีผลกระทบต่อปฏิกิริยาการย้อมสี เนื้อเยื่อที่ถูกทำให้คงสภาพด้วยสารละลายเกลือของโลหะหนัก เช่น เมอร์คิวริกคลอไรด์ (เซนเกอร์'ส ฟลูอิด) ช่วยให้การย้อมสีสดสวยขึ้นเมื่อใช้สีย้อมแอซิดคือโอซิน แต่เมื่อย้อมด้วยอะลัมมีนมาทอกซิลีนค่อนข้างจะยับยั้งการติดสีของนิวเคลียส ปรากฏการณ์

***1. สีย้อมแอซิดใช้ย้อมไซโทพลาซึม ถ้าจะย้อมนิวเคลียสติดสีได้ดีต้องใช้สีย้อมเบสิก

2. คู่มือ 9.3.7

เหล่านี้เกิดขึ้นเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงจุดไอโซอิเล็กทริก (isoelectric point)

จุดไอโซอิเล็กทริกหมายถึงจุดที่ pH ของโปรตีนไม่เป็นบวกหรือลบ กล่าวคือ เป็นจุดที่ผลรวมของประจุบวกและประจุลบเป็นศูนย์ เมื่อโมเลกุลของโปรตีนอยู่ที่จุดไอโซอิเล็กทริก โปรตีนมีคุณสมบัติเป็นแอมโฟเทริก (amphoteric) กล่าวคือ สามารถเปลี่ยนจากกรด (ประจุลบ) หรือเบส (ประจุบวก) ได้ขึ้นอยู่กับ pH ของสารละลายที่มีโปรตีนชนิดนั้น สารละลายที่มีความเป็นกรดมากกว่าจุดไอโซอิเล็กทริก จะเปลี่ยนโปรตีนให้เป็นเบส ในทางตรงกันข้าม สารละลายที่มีความเป็นเบสมากกว่าจุดไอโซอิเล็กทริก จะเปลี่ยนโปรตีนให้เป็นกรด

สารทำให้คงสภาพที่มีเกลือของโลหะหนักเมื่อรวมกับหมู่คาร์บอกซิลจะทำให้หมู่แอมิโนเป็นอิสระ จุดไอโซอิเล็กทริกจะเปลี่ยน pH สูงขึ้น (เป็นเบสมากขึ้น) และให้ประจุบวกมากขึ้น จึงทำให้จับกับสีย้อมแอนิไดน์ได้มากขึ้นด้วย อาจกล่าวได้ว่า มีการจับกับสีย้อมแอนิไดน์ได้ง่าย ฟอรัมาลินจะรวมกับอนุมูลเบสแล้วปล่อยให้หมู่คาร์บอกซิลเป็นอิสระ ซึ่งอนุมูลกรดจากหมู่คาร์บอกซิลจะไปเปลี่ยนจุดไอโซอิเล็กทริกให้ pH ลดลง (เป็นกรดมากขึ้น) โดยทั่วไปสารทำให้คงสภาพจะมีจุดไอโซอิเล็กทริกต่างกันเพียง เล็กน้อยเท่านั้น

กิจกรรม 9.1

ให้นักศึกษาอ่านทำความเข้าใจพร้อมทั้ง เขียนสูตรโครงสร้างของโปรตีนโดยศึกษาจากตำราหลักชีววิทยา หรือตำราเคมีที่มีอยู่หลายเล่มในห้องสมุด

9.2 แยกเซนทิวเอเทอร์และสารช่วยสีติด

9.2.1 แยกเซนทิวเอเทอร์

แยกเซนทิวเอเทอร์เป็นสารที่เพิ่มความเฉพาะการติดสี หรือเพิ่มกำลังการติดสีของสีย้อม คือช่วยเพิ่มความเข้มของการติดสีให้มากขึ้น แยกเซนทิวเอเทอร์มิได้มีส่วนในการจับหรือพันธะระหว่างสีย้อมกับเนื้อเยื่อ หรือมีส่วนร่วมในปฏิกิริยาการย้อมสีแต่อย่างใด ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือฟอสฟอรัสในคาร์บอลฟูกซัน และพอนแทสเซียมไฮดรอกไซด์ที่ใช้ในสารละลายเมทิลีนบลู

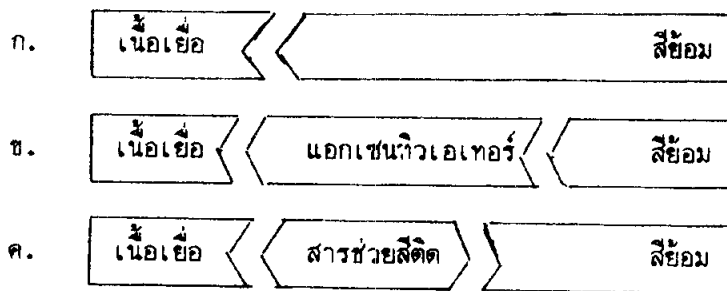
แยกเซนทิวเอเทอร์ที่ใช้ในวิธีซีมซาบด้วยเกลือโลหะ เพื่อการย้อมสีระบบประสาท นิยมเรียกว่า แยกเซเลเรเทอร์ (accelerator) ตัวอย่างคือ เวนอนัล (veronal) ที่ใช้ในวิธีคาลล์ (Cajal's method) เพื่อการย้อมไซสัณฑัง

9.2.2 สารช่วยสีติด

เมื่อนำคาร์มีนมาละลายในสารละลายอะลูมิเนียมซัลเฟต ได้สารละลายมีประจุบวก ทำหน้าที่เป็นสีย้อมเบสิก สารประกอบที่เกิดขึ้นจากอนุมูลของสีย้อมไปมีพันธะกับเกลือ หรือไฮดรอกไซด์ของโลหะที่มี

เวเลนซี 2 หรือ 3 ซึ่งจะทำหน้าที่ไปจับกับเนื้อเยื่อ เรียกว่า เลค (lake) เกลือที่ใช้เพื่อการเลคเรียกว่า สารช่วยลีดิต (mordant แปลว่า กัด) เลคอาจไม่เสถียรหรือไม่ละลายน้ำ ตามปกติจะจุ่มเนื้อเยื่อลงในสารละลายช่วยลีดิตเสียก่อนที่จะนำไปย้อมในสารละลายสีย้อม เพื่อให้เกิดการเลคขึ้นในเนื้อเยื่อ คำว่าสารช่วยลีดิตต่างจากแอคเซนทิวเอเทอร์ เพราะถึงแม้จะมีคุณสมบัติในการเพิ่มความเข้มของสีหรือช่วยให้ลีดิตขึ้นเหมือนกัน แต่สารช่วยลีดิตเป็นศัพท์ที่ใช้เรียกเฉพาะสารที่เป็นเกลือหรือไฮดรอกไซด์ของโลหะที่มีเวเลนซี 2 หรือ 3 เท่านั้น ข้อแตกต่างการทำงานของแอคเซนทิวเอเทอร์และสารช่วยลีดิตแสดงไว้ในแผนภาพ (รูป 9-1)

รูป 9-1 แผนภาพแสดงรูปแบบปฏิกิริยาการย้อมสี ก. การย้อมสีโดยตรง ข. การย้อมสีโดยใช้แอคเซนทิวเอเทอร์ หรือแอคเซลเรเทอร์ ค. การย้อมสีโดยใช้สารช่วยลีดิต

การใช้สารช่วยลีดิตให้ประโยชน์หลายอย่าง กล่าวคือ เมื่อใช้สีย้อมที่มีสารช่วยลีดิต สีจะจับติดกับเนื้อเยื่ออย่างถาวร ไม่ละลายในสารละลายที่เป็นกลาง แล้วอาจย้อมทับด้วยสีย้อมชนิดอื่นได้ อีกการดึงน้ำออกไม่ทำให้สีที่ย้อมติดติดอยู่แล้วจางหรือซีดลง วิธีการใช้สารช่วยลีดิตมี 3 วิธี คือ

- (1) ใช้สารช่วยลีดิตก่อนการใช้สีย้อม
- (2) ใช้สารช่วยลีดิตไปพร้อมกับการใช้สีย้อม
- (3) ใช้สารช่วยลีดิตภายหลังการย้อมสี (ไม่นิยมใช้นัก)

สารช่วยลีดิตที่นิยมใช้กับสีคาร์มีน และสีมาทอกซิลิน คือ เกลือของเหล็กและโครเมียม และอะลัมของพอสเซียม แอมโมเนีย เหล็กและโครเมียม สารละลาย 4 เปอร์เซ็นต์เฟอริกคลอไรด์¹ สามารถใช้แทนสารละลาย 4 เปอร์เซ็นต์เฟอริกอะลัม โดยเฉพาะควรใช้กับสีสีมาทอกซิลินที่บ่มด้วยฟอสเฟต เฟอริกคลอไรด์ช่วยให้การย้อมสีเนื้อเยื่อติดได้เร็วกว่าเฟอริกอะลัม

1. acetocarmine ผสมกับเฟอริกคลอไรด์แล้วใช้ย้อมทันที เหมาะสำหรับย้อมสีโครโมโซม ได้สีแดงปนน้ำเงิน

สำหรับการเก็บสารละลายผสมระหว่างสารช่วยสัติดและสีย้อมเพื่อเอาไว้ใช้ได้นาน ควรเลือกสารช่วยสัติดที่ไม่มีการทำงานของออกซิเดชันเข้ามาเกี่ยวข้อง หรือถ้าบังเอิญมีก็ควรให้น้อยที่สุด สารช่วยสัติดที่ดีคือ แอมโมเนียมอะลัม¹ พอแทสเซียมอะลัม กรดฟอสไฟทิงสติก (phosphotungstic acid) กรดฟอสไฟโบลินดิก (phosphomolybdic acid) และ ไอออนอะลัม-เฟอร์รัสซิลเฟต ถ้าไม่ต้องการเก็บเอาไว้ใช้นาน ควรเลือกสารช่วยสัติดที่มีออกซิเดชันรุนแรง เพราะการหวังผลใช้งานต้องการความรวดเร็วเพียงแค่วินาที จึงควรเตรียมสารละลายแล้วใช้ทันที สารช่วยสัติดในกลุ่มนี้คือ เฟอร์ริกคลอไรด์ เฟอร์ริกแอสซิเตท และเฟอร์ริกอะลัม

เมื่อใช้สารช่วยสัติดแยกต่างหากจากสีย้อม สามารถใช้ประเภทใดก็ได้ (ทั้งที่มีการทำงานแบบไม่มีออกซิเดชันและมีออกซิเดชัน) ถ้าสีย้อมที่จะใช้เป็นสีย้อมทอกซิลินที่บ่มแล้ว ถ้ายังไม่ได้บ่ม ควรใช้สารที่มีคุณสมบัติเป็นออกซิไดซิงเอเจนท์ทำเป็นสารละลายช่วยสัติด เช่น กลีโอฟेरริก หรือกลีโอบริเมียม คุณสมบัติของสารละลายกลีโอฟेरริกและกลีโอบริเมียม คือ เมื่อเติมสารละลายย้อมทอกซิลินที่บ่มด้วยแอมโมเนียจะ ได้ตะกอนเฟอร์ริกไฮดรอกไซด์และโคโรเมียมไฮดรอกไซด์ การใช้สารช่วยสัติดสองครั้งสามารถทำได้และให้ผลดีด้วย สารช่วยสัติดที่ใช้ครั้งแรกควรเป็นสารละลายแอมโมเนียหรือพอแทสเซียมอะลัม เฟอร์ริกแอมโมเนียมอะลัม² และเฟอร์ริกคลอไรด์³ ต่อมาย้อมสีย้อมทอกซิลินผสมแอมโมเนียมอะลัมที่บ่มแล้ว สีนิวเคลียสของเนื้อเยื่อจะติดสีน้ำเงินสด ถ้าย้อมสีย้อมทอกซิลินผสมพอแทสเซียมอะลัมที่บ่มแล้ว นิวเคลียสของเนื้อเยื่อจะติดสีม่วง ถ้าย้อมสีย้อมทอกซิลินที่บ่มแล้ว นิวเคลียสของเนื้อเยื่อจะติดสีน้ำเงินปนเทา และถ้าย้อมสีย้อมทอกซิลินผสมเฟอร์ริกอะลัมที่บ่มแล้ว นิวเคลียสของเนื้อเยื่อจะติดสีน้ำเงินเข้มจนถึงสีดำ

การเลือกโลหะที่เหมาะสมเพื่อผสมกับย้อมทอกซิลินแล้วนำไปบ่ม เพื่อนำมาใช้ย้อมสีตามวัตถุประสงค์ของการสัติด ควรเลือกดังนี้

นิวเคลียส	: อลูมิเนียม เหล็ก และทังสเตน
ไมอิลิน	: โคโรเมียม เหล็ก และทองแดง
เส้นใยอีลาสติก	: เหล็ก
เส้นใยคอลลาเจน	: โมลิบดีนัม

***1. แอมโมเนียมอะลัมใช้ผสมกับกรดคาร์มินิก (carminic acid) ในการเตรียมสารละลายสัติด เมเยอร์'ส คาร์เมลัม (Mayer's carmalum) เหมาะสำหรับการย้อมสีทั้งตัวสัตว์พวกไฮดรา พยาธิใบไม้และคัพภะ

2. และ 3. ถ้าเติมกรด HCl ลงไป 2-3 หยดจะช่วยเพิ่มความชัดของสีมากขึ้น

ไฟโบรเจลลีย, ไมโอเจลลีย, นิวโรเจลลีย, เส้นใยนิว : ทั้งสแตน

ไซสันทั้ง : ตะกั่ว

มิวซิน : เหล็ก

ไฟบริน : ทั้งสแตน

การทำให้เกิดเลคชันระหว่างสารช่วยสีติดและสีย้อมโดยการย้อมสีแบบก้าวหน้า (progressive staining) ทำด้วยการใช้สารช่วยสีติดก่อนแล้วตามด้วยสีย้อม แต่การย้อมสีแบบถอยหลัง (regressive staining) จะให้ผลดีกว่า

กิจกรรม 9.2

ให้นักศึกษาเตรียมสีย้อมเมเยอร์'ส คาร์เมอแลม (Mayer's carmalum) ดังนี้

กรดคาร์มินิก (C.P. carmine, C.I. 75470)	1.0	กรัม
แอมโมเนียมอะลัม	10.0	กรัม
น้ำกลั่น	200.0	มิลลิลิตร
เมื่อละลายหมดแล้วเติม 40 เปอร์เซ็นต์ฟอร์มาลดีไฮด์	1.0	มิลลิลิตร

เก็บไว้ใช้เป็นสารละลายสต็อก แอมโมเนียมอะลัมที่มีอยู่ในสารละลายสต็อกทำหน้าที่เป็นสารช่วยสีติดที่ไม่มีการทำงานของออกซิเดชัน จึงสามารถเก็บไว้ใช้ได้นาน

9.3 การย้อมสี

9.3.1 การย้อมสีขณะมีชีวิต

การย้อมสีขณะมีชีวิต (vital staining) เป็นการย้อมสีส่วนประกอบของเซลล์ที่ยังมีชีวิตอยู่ในร่างกาย เรียกว่า *intra vitam* หรือ การย้อมสีแบบอินวิโทร (*in vitro staining*) ทำโดยฉีดสารละลายสีย้อมที่เจือจางเข้าไปในอวัยวะ หรือทำโดยการตัดชิ้นเนื้อเยื่อสด ๆ มาแช่ในสารละลายสีย้อมเรียกว่า *supra vitam* หรือการย้อมสีแบบอินวิโทร วิธีย้อมสีขณะมีชีวิตเป็นการย้อมสีเพื่อศึกษาเซลล์ออร์แกเนลล์ เช่น ไมโทคอนเดรีย นิวทริลเรดแควคิวโอล หรือเพื่อศึกษากลไกการทำงานของเซลล์ที่ทำหน้าที่กินสิ่งแปลกปลอม ก็จะสามารถเห็นว่าเซลล์เหล่านั้นกินอนุภาคสีเข้าไป

9.3.2 การย้อมสีเนื้อเยื่อที่ตายแล้ว

(1) การย้อมสีโดยตรง (direct staining) เป็นการย้อมสีโดยใช้สีย้อมอย่างง่าย ย้อมเนื้อเยื่อเพื่อให้เกิดสีเพียงสีเดียว แต่ส่วนประกอบของเนื้อเยื่อติดสีเข้มหรือจางต่างกัน

(2) การย้อมสีทางอ้อม (indirect staining) เป็นการย้อมสีโดยใช้สารช่วยสีติดด้วย หรือใช้สารแอกเซนทิวเอเทอร์ เพื่อเพิ่มความเฉพาะในการติดสีของส่วนประกอบของเนื้อเยื่อ หรือเพื่อ

ความเข้มของการติดสี

(3) การย้อมแบบก้าวหน้า เป็นการย้อมสีเนื้อเยื่อเรียงตามลำดับชั้นตอนที่กำหนดไว้ และตามเวลาที่กำหนดด้วย ไม่มีการล้างสีออกหรือการทำสีให้จางลง เนื่องจากไม่มีการย้อมสีนานเกินพอดี วิธีนี้ควบคุมคุณภาพของการย้อมสีโดยหมั่นตรวจสอบการติดสีด้วยกล้องจุลทัศน์

(4) การย้อมสีแบบถอยหลัง เป็นเทคนิคที่เนื้อเยื่อถูกย้อมจนมากเกินพอดีแล้วล้างสีย้อมออก ต่อไปทำสีให้จางลง เรียกว่าการตีฟเฟเรนซิเอชัน เพื่อให้เห็นส่วนประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งของเซลล์หรือเนื้อเยื่อเด่นกว่าส่วนอื่น วิธีนี้ต้องหมั่นตรวจสอบความเข้ม-จางของสีด้วยกล้องจุลทัศน์ และเพื่อเพิ่มความแตกต่างของส่วนประกอบของเนื้อเยื่อมากขึ้น นิยมย้อมสีกับส่วนประกอบของเนื้อเยื่อที่ถูกตีฟเฟเรนซิเอทให้จางลงด้วยสีย้อมต่างชนิดกับชนิดแรก

9.3.3 ตีฟเฟเรนซิเอชัน เป็นขั้นตอนหนึ่งของการย้อมสีแบบถอยหลัง โดยมีจุดมุ่งหมายให้ส่วนประกอบใดส่วนประกอบหนึ่งของเซลล์หรือเนื้อเยื่อติดสีเด่นชัดกว่าส่วนประกอบอื่น ทำโดยแช่เนื้อเยื่อที่ย้อมสีจนมากเกินพอดีในสารละลายตีฟเฟเรนซิเอเทอร์ซึ่งนิยมใช้สารละลาย 1 เปอร์เซ็นต์กรดไฮโดรคลอริกใน 70 เปอร์เซ็นต์เอทานอล ส่วนประกอบของเซลล์ที่อยู่ลึกหรือติดสีแน่นจะไม่ถูกตีฟเฟเรนซิเอเทอร์ล้างออกไป (เช่นนิวเคลียสหรืออวัยวะภายใน ในกรณีย้อมทั้งตัว) ส่วนประกอบที่อยู่นอกหรือย้อมติดสีไม่แน่นจะถูกล้างออกมาอยู่ในสารละลายตีฟเฟเรนซิเอเทอร์

9.3.4 การซึมซาบ มิได้มีความหมายเพียงการที่สารตัวกลางเพื่อการฝังเข้าไปแทนที่สารทำให้ใสในเนื้อเยื่อเท่านั้น แต่หมายถึงระเบียบวิธีในการย้อมสีด้วยการซึมซาบเป็นการย้อมสีที่ไม่ใช่สีย้อมโดยตรง แต่เป็นการทำให้เกลือของโลหะหนักซึมซาบเข้าไปในเซลล์หรือเนื้อเยื่อ แล้วสะสมอยู่ภายในเซลล์หรือภายในส่วนประกอบของเนื้อเยื่อหรือบริเวณรอบเซลล์ ผลที่ได้คือการทินแสงเป็นบางส่วนภายในเนื้อเยื่อ ซึ่งจะต่างไปจากการย้อมสีตามปกติที่เนื้อเยื่อมักติดสีกันออกมาเป็นเนื้อเดียวกัน ตัวอย่างของการซึมซาบคือ วิธีซึมซาบด้วยซิลเวอร์ (silver impregnation) สำหรับการสาธิตเรทคิวลิน โดยทั่วไปนิยมใช้สำหรับการสาธิตระบบประสาท หรือพยาธิสภาพที่เกิดขึ้นกับระบบประสาท เกลือของโลหะหนักที่นิยมใช้คือ เกลือของ ทอง ตะกั่ว ออสเมียม และเงิน

9.3.5 ปฏิกริยามิอูซเคมี (histochemical reaction) เป็นปฏิกริยาระหว่างสารไม่มีสีกับส่วนประกอบของเนื้อเยื่อที่สามารถได้ผลผลิตที่มีสีเพื่อนิสูจน์เอกลักษณ์สารเฉพาะชนิดใดชนิดหนึ่ง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ ปฏิกริยาฟีวล์เจน (feulgen reaction) สำหรับสาธิตกรดนิวคลีอิก ปฏิกริยาระหว่างสารเคมีกับสารที่มีอยู่ในเนื้อเยื่อได้ผลผลิตที่มีสีซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของสารเฉพาะชนิดใดชนิดหนึ่ง ก็ถือว่าเป็นปฏิกริยามิอูซเคมี เช่น ปฏิกริยาเพิร์ล'ส ปรัสเซียน บลู (Perls' prussian blue reaction) สำหรับสาธิตฮีโมซิเดริน (hemosiderin) และปฏิกริยาฟอเชท์ (Fouchet reaction) สำหรับสาธิตไบล์ซอลท์ (bile salt)

9.3.6 การย้อมสีแบบเมตาโครมาติก (metachromatic staining) โดยทั่วไปเซลล์และส่วนประกอบของเนื้อเยื่อจะติดสีเข้ม-จาง หรือสีอ่อนสีแก่ต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับชนิดของสีย้อม แต่มีสีย้อมเบสิกที่จัดอยู่ในหมู่แอนิลีนที่เมื่อใช้ย้อมเนื้อเยื่อแล้วจะทำให้ส่วนประกอบของเนื้อเยื่อติดสีต่างไปจากสีดั้งเดิมของสีย้อมนั้น ปรากฏการณ์นี้เรียกว่า เมตาโครมาซี (metachromasy) และธาตุของเนื้อเยื่อที่ให้เกิดปฏิกิริยานี้เรียกว่ามีการทำให้ปรากฏเป็นเมตาโครมาเซีย (metachromasia) ตัวธาตุของเนื้อเยื่อเองเรียกว่าโครโมโทรป (chromotrope)

ปรากฏการณ์เมตาโครมาซี เชื่อกันว่าสีที่เปลี่ยนไปนั้นเกิดขึ้นจากการพอลิเมไรเซชัน (polymerization) สารน้ำหนักโมเลกุลมากเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดเมตาโครมาเซีย สารที่มีหมู่ซัลเฟตจะมีโครโมโทรปมากกว่าสารที่มีหมู่คาร์บอกซิล หรือหมู่ฟอสเฟต ถ้าต้องการทำให้พอลิแซ็กคาไรด์มีเมตาโครมาเซียขึ้น สามารถทำได้โดยเติมกรดซัลฟูริกเข้าไปในสีย้อม เฮปาริน (heparin) ซึ่งอยู่ในแกรนูลของมาสต์เซลล์ (mast-cell) ก็มีหมู่ซัลเฟตมาก จึงมีเมตาโครมาเซียได้ดี

สีย้อมเมตาโครมาติกที่สำคัญคือ เมทิลีนบลู ไทโอนิน (thionin) และโทลูอิดีนบลู (toluidine blue) เมทิลไวโอเลต (methyl violet) มีเมตาโครมาเซียได้ แต่ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าเป็นเมตาโครมาเซียที่แท้จริง หรือเกิดเนื่องมาจากความไม่บริสุทธิ์ของสีย้อม

เอมิลอยด์ (amyloid) กระจุกก้อน มาสต์เซลล์แกรนูล และมิวซิน (mucin) เป็นส่วนประกอบของเนื้อเยื่อที่สามารถสาธิตได้ด้วยวิธีการย้อมสีแบบเมตาโครมาติกดังตัวอย่างประกอบในตาราง

สีย้อม	ชนิดส่วนประกอบของเนื้อเยื่อ	สีที่ได้
ไทโอนิน	โครมาติน	น้ำเงิน
	มิวซิน (เมทริกซ์ของกระจุกก้อน)	แดง
	มาสต์เซลล์แกรนูล	แดง

9.3.7 การย้อมสีแบบพอลิโครมาติก (polychromatic staining) เป็นระเบียบวิธีที่สีย้อมชนิดหนึ่งเปลี่ยนเป็นสีย้อมชนิดอื่นต่อเนื่องไปด้วยตนเอง ตัวอย่างที่เห็นชัดคือสีย้อมโรมานอฟสกี (Romanowsky stain) ซึ่งนิยมใช้ย้อมเลือด สารเมทิลีนบลูในสีย้อมโรมานอฟสกี ถูกออกซิไดส์ได้สารประกอบในกลุ่มที่มีหมู่เมทิลโมเลกุลเล็กลงอีกชนิดหนึ่งหรือมากกว่า ดังนั้นสารละลายเมทิลีนบลู เมื่อเก็บไว้ในขวดจะมีสารประกอบในกลุ่มเดียวกันหลายชนิดปนกัน ซึ่งมักจะได้แก่ แอซัวร์ A และ B (azure A and B) และเมทิลีนบลูรวม เรียกว่าพอลิโครมเมทิลีนบลู แอซัวร์ให้สีค่อนข้างสีม่วง และมีการทำงานเลือกเฉพาะมากกว่าเมทิลีนบลูที่ไม่ใช่พอลิโครม จึงเหมาะสำหรับการย้อมสีเม็ดเลือดเพื่อสาธิตความต่างชนิด

ของเม็ดเลือดขาว เมื่อนำสารละลายพอลิโครมเมทิลีนบลูมาผสมกับสารละลายอีโอซิน จะได้ตะกอนไม่ละลายน้ำแต่ละลายได้ในแอลกอฮอล์เรียกว่าสีย้อมไรท์¹ (Wright's stain) ซึ่งมีวิธีเตรียมดังนี้

ใส่ผงสีย้อมไรท์ 0.1 กรัมลงในครกกระเบื้อง เติมแอลกอฮอล์ที่เป็นกลางและปราศจากอะซีโตนลงไป 60 มิลลิลิตร บดให้ผงสีละลายจนหมด ตรวจสอบว่าละลายหมดหรือไม่ด้วยการรินแอลกอฮอล์ออกมาใส่ในบีกเกอร์ ถ้ายังเห็นตะกอนอยู่ก็บดครกเทกลับลงไปแล้วบดใหม่ ทำหลาย ๆ ครั้งจนละลายหมด

อีกวิธีหนึ่งง่ายกว่าแต่ช้ากว่า ทำโดยใส่ผงสีย้อมไรท์ 0.3 กรัม ลงในขวดแก้ว เติมเมทิลแอลกอฮอล์ลงไป 100 มิลลิลิตร แล้วเติมกลีเซอรินลงไป 3 มิลลิลิตร ปิดขวดด้วยจุกแก้ว เช้าเป็นครั้งแรกประมาณ 24 ชั่วโมง สีย้อมจะละลายหมดและพร้อมที่จะนำมาใช้ได้ ตรวจสอบว่าใช้ได้หรือไม่ โดยใช้ปิเปตดูดสารละลายสีมาหยดลงบนกระดาษกรอง ถ้าเป็นจุดสีน้ำเงิน แสดงว่าใช้ได้แล้ว แต่ถ้าเป็นจุดสีน้ำเงินและวงรอบนอกเป็นสีชมพูยังไม่ใช้ได้ เมื่อนำมาใช้ทำให้เจือจางอัตราส่วน 1:1 ด้วยบัฟเฟอร์ หรือสารทำให้เจือจาง² (diluent)

กิจกรรม 9.3

ให้นักศึกษาเตรียมสารละลายสต็อกสีย้อมไรท์ตามวิธีในข้อ 9.3.7 โดยให้ปริมาตรสารละลายสีย้อมมีทั้งหมด 1 ลิตร เก็บใส่ขวดแก้วสีชาวยุติด้วยจุกแก้ว ติดป้ายชื่อสารละลายและวันเดือนปีที่เตรียม

สรุป

การย้อมสีมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เห็นส่วนประกอบของเซลล์และเนื้อเยื่อเด่นชัดขึ้น การทำงานของสีย้อมยังไม่ทราบแน่ชัด แต่เชื่อว่าเป็นการทำงานผสมผสานทางเคมีและฟิสิกส์ การย้อมสีอาจทำได้โดยตรงหรือใช้สารอื่นช่วยเพื่อให้การติดสีดีขึ้น วิธีการย้อมสีมีหลายวิธีขึ้นอยู่กับชนิดของสีย้อมและวัตถุประสงค์เพื่อการสัณฐานส่วนประกอบต่าง ๆ ของเซลล์และเนื้อเยื่อ

-
- ***1. สีย้อมไรท์ที่มีขายมี 3 ชนิด คือ (1) ผงแห้งบรรจุขวดขนาด 1, 10, 25 หรือ 100 กรัม (2) ผงแห้งบรรจุแคปซูลขนาด 0.1 กรัม (3) สารละลายบรรจุขวด 1, 4, 8 หรือ 16 ออนซ์
2. ดูการเตรียมสารละลายบัฟเฟอร์หรือสารทำให้เจือจางได้ในภาคผนวก 5

แบบฝึกหัดที่ 9

1. จงอธิบายทฤษฎีของการย้อมสีว่ามีกลไกการทำงานทางเคมีและฟิสิกส์อย่างไร
(ตอบ : ดูข้อ 9.1)
2. แยกเส้นทิวเอเทอร์และสารช่วยย้อมสีติดมีกลไกการทำงานอย่างไร
(ตอบ : ดูข้อ 9.2)
3. จงเปรียบเทียบหลักการย้อมสีแบบเมตาโครมาติกกับแบบพอลิโครมาติก พร้อมทั้งยกตัวอย่างด้วย
(ตอบ : ดูข้อ 9.3.6 และ 9.3.7)
4. การย้อมสีขณะมีชีวิตทำโดยฉีดสารสีย้อมเข้าไปใน..... หรือ .....
ที่ ..... โดยทั่วไปสัตว์ยังไม่ตายแต่อยู่ในสภาพสลบ
(ตอบ : ดูข้อ 9.3.1)
5. การย้อมสีโดยตรงเป็นการย้อมสีที่ใช้สีย้อม ..... ย้อมแล้วติดสี .....
แต่ความเข้ม-จางของสีในส่วนประกอบของเนื้อเยื่อ .....
(ตอบ : ดูข้อ 9.3.2 (1))
6. การย้อมสีทางอ้อมต้องใช้ ..... หรือ ..... มาเพิ่มเข้าไป
กับสีย้อมปกติ
(ตอบ : ดูข้อ 9.3.2 (2))
7. การทำให้เกิดเลคตินระหว่างสารช่วยย้อมสีติดและสีย้อม ควรเลือกวิธีการย้อมสีแบบใด
  1. การย้อมสีโดยตรง
  2. การซึมซาบ
  3. การย้อมสีแบบก้าวหน้า
  4. การย้อมสีแบบถอยหลัง
8. การตีฟเฟอเรนซีเอชันเป็นขั้นตอนหนึ่งของวิธีการย้อมสีแบบใด
  1. การย้อมสีทางอ้อม
  2. การย้อมสีแบบก้าวหน้า
  3. การย้อมสีแบบเมตาโครมาติก
  4. การย้อมสีแบบถอยหลัง
9. สารช่วยย้อมสีติดที่ไม่มีการทำงานของออกซิเดชันเข้ามาเกี่ยวข้อง ได้แก่สารใด
  1. แอมโมเนียมอะลัม
  2. เฟอริกอะลัม
  3. เกลือของโลหะหนัก
  4. เฟอริกคลอไรด์
10. สีย้อมที่ให้ปฏิกิริยามิวซ์เคมีคือสีย้อมชนิดใด
  1. แอซัวร์
  2. นิวส์เจน
  3. ยีมาทอกซิลิน
  4. ไรท์

(คำตอบ : ข้อ 7 ตอบ 2, ข้อ 8 ตอบ 4, ข้อ 9 ตอบ 1, ข้อ 10 ตอบ 2)